

МЕТОДИЧКА ОБРАДА ПРИПОВЈЕДАКА М. ГЛИШИЋА ГЛАВА ШЕЋЕРА, Р. ДОМАНОВИЋА ДАНГА И С. МАТАВУЉА ПОВАРЕТА

1. Милован Глишић: *ГЛАВА ШЕЋЕРА*

Тип часа: обрада приповијетке путем структурних елемената и задатака различитих нивоа сложености;
Облици рада: фронтални рад, рад у групама, индивидуални рад;

Наставне методе: текст метода, монолошка и дијалогска интерпретативна метода;

Циљеви часа: Образовни циљеви: Упознавање путева развоја и особина српских реалистичких приповједака. Упознавање друштвених и економских односа у Србији 19. вијека и уочавање везе између стварног живота и живота приказаног у приповијеткама. Оспособљавање ученика да примијене знања из теорије и историје књижевности. Развијање способности тумачења књижевног текста, тумачење приповијетке путем структурних елемената (тема, композиција, ликови, језик). Откривање значења и уочавање вриједности приповијетке *Глава шећера*.

Васпитни циљеви: Суочавање са трагичним посљедицама неправедних друштвених односа који уништавају појединце и цијеле породице. Изграђивање система вриједности у коме хуманост заузима важно мјесто и развијање потребе код ученика да се боре за праведне, неизрабљивачке друштвене односе.

Практични циљеви: Стицање искуства у групном раду. Вјежбање самосталног излагања. Развијање вјештине уочавања детаља и навике изношења утисака и ставова заснованих и поткријепљених чињеницама из књижевног текста. Унапређење способности разумијевања естетских и етичких вриједности књижевног дјела.

1.1. ПРЕТХОДНЕ АКТИВНОСТИ

Напомена: Глава шећера је прва реалистичка приповијетка која се проучава у гимназијском програму у оквиру проучавања примјера реалистичких дјела. Ученицима ово није први сусрет са приповијеткама Милована Глишића јер су неке његове приповијетке у програму за основну школу. У читанци се налази само дио приповијетке па је важно водити рачуна о томе при припреми за обраду. Потребно је извршити локализацију овог дијела приповијетке. За локализацију задужујемо групу ученика која је спремна да више ради и да самостално успјешно изврши такав задатак. Локализација може послужити и као мотивација за читање осталим ученицима.

Приликом **најаве обраде дјела Милована Глишића** као мотивација за приступ дјелу може послужити подсјећање на познату приповијетку *Прва бразда*.

Питања за подсјећање и увођење у свијет приповијетке:

Које сће приповијетке Милована Глишића читали? Описи сће свој доживљај прочитаних приповијетака.

(На овај начин отварамо могућности увида у ученичко предзнање, за различите приступе, за поређење и боље разумијевање карактеристика Глишићевог умјетничког поступка.)

Објасни сће значење назива приповијетке Прва бразда. Какав значај за ликове има прва бразда?

(Назив буди емоције и подстиче на размишљање о тематском и идејном слоју приповијетке, па је то најбржи пут да се ученици нађу у свијету ове приче и изнесу своја схватања иако је нису скоро читали.)

Уколико су ученици читали још неку приповијетку кратко подсјећамо на њене најзначајније аспекте који могу стимулативно дјеловати на читалачку радозналост ученика.

1.2. ИСТРАЖИВАЧКИ ЗАДАЦИ

- Пронађи сће основне податке о животној и дјелу Милована Глишића;
- Из Историје књижевности издвоји сће дијелове у којима се говори о значају Глишића за српски реализам, размисли сће о значењу појма српска сеоска приповијетка и Глишићевом односу према њој;

- *Пажљиво прочитајте приповијестку у цјелини биљежећи важне појединосћи. На основу биљежака и означених појединосћи припремите се за разговор о:
- Друштвеним односима приказаним у приповијести,
- Тематици и мотивима дјела,
- Карактеристикама композиције приповијестке,
- Ликовима у приповијести,
- Језику и стилу приповијестке,
- Идејном слоју приповијестке,
- Карактеристикама приповијестке збој којих она припада критичком реализму;
- Издвојте дијелове приповијестке који могу бити илустрација за разговор о представницима појединих друштвених слојева: чиновници, зеленаши, интелигенција, свештенство, сељаци;
- Пажљиво прочитајте одломак који се налази у чишаници и припремите се за разговор о:
- Лику каетана Максима Сармашевића - излед, облачење, понашање, поређење са претходним каетанима Јаковом Јаковљевићем и Симом Симеуновићем, о значењу имена поменутих каетана;
- Односу лијепој каетана и вјерној слује Ђуке,
- Односу лијепој каетана и скромних Вучевчана,
- Односу мудрој слује Ђуке и јосиљубивих Вучевчана,
- О „судбини“ лаве шећера- шека руке ради,
- Карактеристикама ојиса и дијалоја,
- Карактеристикама језика Милована Глишића и појозицији приповједача;
- Објасните појмове и покажите на примјерима елементе ироније, сарказма и сатири;
- *Прочитајте још неке приповијестке Милована Глишића (Редак звер, Ноћ на мосту, Ни око шта, Злослутан број, Шило за огњило, Шетња после смрти, Тетка Деса...) према њиховим особинама разврстајте их у групе: критичке, објективне, идиличне, хумористичне, фантастичне и припремите се да образложите своју класификацију. Припремите писмени приказ одабраних приповједача (праћа, теме, мотиви, ликови, језик и стил и идеје).

* Задачи обљежени звјездицом су високој нивоа сложеносћи

1.3. ТОК ЧАСА

У **уводном** дијелу часа подстицати ученике да искажу своје утиске о прочитаној причи поступком *вруће оловке*. Рад траје 6-7 минута (2 минута за записивање и 4 за изношење утисака и коментарисање). Разговор о осјећањима, утисцима и доживљају приповијетке треба ученике увести у свијет дјела да би се обезбједила ефикасност у даљем раду:

Забљежити крајко шта је у овој приповијетци на вас оставило најјачи утисак или које је најснажније осјећање у вама изазвала приповијетка.

У **главном** дијелу часа рад у групама. Задаци су различитих нивоа сложености, не понављају дословно истраживачке задатке дате прије читања приповијетке, али се у њима садрже. На тај начин избјегавамо репродуковање научених садржаја, а подстичемо на размишљање о прочитаном дјелу и на примјену прикупљених података.

Прва група*

Представити грушћивене слојеве приказане у приповијетци и њихове представнике. Објаснити појам критичког реализма.

Друга група*

Представити композицију приповијетке, навести композиционе цјелине, мотиве и начин њиховог повезивања.

Трећа група

Представити умјетничке особује сликања калејана Максима Сармашевића (изглед, понашање, однос према сељацима, функција приказа ликових осталих калејана, функција и симболика имена, иронија...).

Четврта група

Представити лик слуге Ђуке и ликове сељака, међусобне односе, однос према калејану, њихова функција у сликању грушћивених односа и лика калејана Максима.

Пета група*

Издвојити карактеристичне појединости на основу којих ћете представити језик и стил Милована Глишића и идејни слој приповијетке. Објаснити појам српска сеоска приповијетка.

Шеста група*

Праћите рад група, анализирајте укљученост појединаца у рад, евиденцирајте број и квалитет одговора на постављена питања, уочиште питања на која није дат одговор, предложите оцјене за поједине ученике.

Послије консултација и припреме одговарајућег материјала из текста приповијетке и припремљених биљежака током читања које траје до 7 минута ученици презентују свој рад. Групе имају до 5 минута за излагање. Очекујемо да ће ученици запазити да је у приповиједи приказано више друштвених слојева: сељаци, зеленаши, чиновници, интелигенција, слуге. Ученици разумију појам критичког реализма и наводе примјере за негативне друштвене појаве описане у приповиједи и начине на који се критикују: иронија, поређења, дијалози, пренесена значења и трагичне посљедице негативних појава.

У **завршном** дијелу часа ученици коментаришу рад група и појединаца. Група за праћење рада предлаже оцјене уз помоћ биљежака и припремљених образаца за праћење и предлаже питања и теме за продужене активности.

1.4. Продужене активности

На другом часу ученици презентују **приказе** одабраних приповиједака Милована Глишића истичући утиске и доживљаје. Током часа на основу изнесених приказа, интерпретације са претходног часа и знања стечених током припреме и читања вршимо синтезу која обухвата заједничке особине Глишићевих приповједака: грађа, теме, мотиви, ликови, језик, стил и идеје.

На основу карактеристика презентованог материјала и коментара у завршном дијелу часа одређујемо **домаћу задаћу** или неки други вид продужених активности који ће послужити да се употпуне и уобличе знања стечена читањем дјела, рјешавањем истраживачких задатака и разговором на часу. Задаћа има важну функцију у индивидуалном раду ученика али се може ваљано искористити на часовима различитих типова. Корисна је за увјежбавање интерпретације књижевног текста и као основа за дискусију на часовима понављања и систематизације реализма. Задаћа се може добро искористити у оквиру припреме за писмене задатке за развијање способности доказивања и писменог изражавања

властитих ставова и критичког не/прихватања туђих ставова при чему се користи и као примјер како не/треба писати. Важно је задаћу на неки начин вредновати да би ученици озбиљно приступили њеној изради, јер ученици не виде смисао израде ако вредновање стално изостаје па задаћу раде са мање труда или потпуно престају са радом.

За **домаћу задаћу** напишите есеј на једну од предложених тема:

- *Мјесто Милована Глишића у српском реализму*
- *Фантастично у функцији реалистичке слике живописа српског села 19. вијека*
- *Милован Глишић као зачетник српске сеоске приповијетке*
- *Милован Глишић је мајстор у чистом српском језику*
- *Иронија у функцији портретисања*
- *Елементи фолклорног и фантастичног у приповијеткама Милована Глишића*
- *Раган Рагановић је примјер традиционог провадања српског села у замкама зеленаша и чиновника*
- *Карактеристике Глишићевог реализма*

Напомена: Списак тема добије сваки ученик на посебном папиру да их може мирно анализирати и одлучити која је тема за њега инспиративна. Практична је електронска комуникација која омогућава ученику да у сваком тренутку дође до потребних и подстицајних информација, важних наставних садржаја, задатака, списка тема и упута важних за самосталан рад. Током анализе тема ученик се сусреће са појмовима и тврдњама о којима треба размислити и које треба памтити што је по себи на неки начин пут ка систематизацији стечених знања.

2. Радоје Домановић: Данга

Тип часа: обрада приповијетке путем анализе структурних елемената;

Наставне методе: текст-метода, дијалогска метода, монолошка метода;

Облици рада: индивидуални, групни и фронтални рад;

Циљеви часа:

Образовни циљеви: Оспособљавање ученика да практично примијене знања из теорије и историје књижевности. Препознавање и интерпре-

тација умјетничких особина приповијетке. Откривање пишчеве стваралачке побуде за настанак приповијетке. Уочавање особина стваралачких поступака, симболике, асоцијативности и мисаоности приповијетке и функције таквих поступака. Уочавање односа историјске и умјетничке истине. Откривање узрока и посљедица приказаних појава. Уочавање и исказивање идеја, мисли и порука приповијетке.

Васпитни циљеви: Уочавање трагике ропског положаја човјека. Развијање схватања да је људски живот пун искушења, трпљења и патње али да је људска дужност да се бори за слободу и достојанство. Навикавање ученика да приповијетку тумаче у складу са књижевноисторијским чињеницама и да користе одговарајуће књижевнотеоријске појмове док исказују своје утиске и ставове.

Практични циљеви: Стицање искуства у групном раду. Вјежбање самосталног аргументованог излагања. Унапређење способности разумијевања естетских и етичких вриједности прочитаног књижевног дјела. Развијање вјештине уочавања детаља и навике изношења утисака и ставова заснованих и поткријепљених чињеницама из књижевног текста. Развијање способности активног слушања излагања других мишљења и критичког односа према њима.

2.1. ПРЕТХОДНЕ АКТИВНОСТИ – МОТИВАЦИЈА

Мотивацију за рад на овој приповиједи одређујемо према постављеним циљевима и начину на који приповијетку желимо обрадити. Да бисмо мотивисали ученике и остварили континуитет у познавању Домановићевог дјела почињемо са познатим – разговором о прочитаној приповиједи *Мрџво море* или *Вођа*.

Формирамо три групе „добровољаца“ за посебне задатке, ученике упућујемо на одговарајућу литературу:

- **Група ученика *историчара*** кратко представља стање у Србији у вријеме Милана и Александра Обреновића. Подстичемо ученике да припреме видео презентацију са фотографијама писаца и познатих личности, са документима...
- **Група ученика *бунтовника*** у оквиру представљања биографије припрема анегдоте из Домановићевог живота које истичу његов бунтовнички дух и недаће које је доживио.

- **Група ученика *чишача*** подсјећа на прочитане приче *Вођа и Мриво море*, основни мотив, комична алегоризација, техника комичног преувеличавања, неочекивани преокрет, симболичка значења пејзажа, универзалне идеје.
- **Група ученика *теоретичара*** представља карактеристике сатиричне литературе и њен развој у српској књижевности, подсјећа на познате пјесме: Радичевића (*Пути*) Јакшића (*Отац и син*) Змаја (*Јушунска народна химна*), појам сатиричног илуструје читањем једне пјесме или одговарајућег одломка што је повод за разговор о сатиричном значењу прочитаног.

Истраживачке задатке распоређујемо у групе тако да свака група прочита приповијетку у цјелини и сагледа са неког новог аспекта. Задатке припремамо за све ученике у штампаној или електронској верзији и наглашавамо да излагање о приповијетци не припремају као одговоре на питања него као представљање прочитаног дјела са одређеног аспекта.

2.2. ИСТРАЖИВАЧКИ ЗАДАЦИ:

Прва група – догађаји: стварност – сан - метафора

Опиши те постојеће власт и објасни те симболику приказаних постојања. Са што више појединости опиши те понашање људи према постојцима власт. Искажи те своје ставове о приказаним постојцима. Покушај те открићи узроке оваквој понашања у друштвеној стварности тог времена. Припреми те дијелове текста - читај те као илустрацију зајаженог. Наведи те примјере ироније и објасни те њену улогу.

Друга група - ликови: маса и појединци

Извој те масовне сцене и анализирај те узроке и карактеристике понашања масе. Како маса себе доживљава? Какви су односи масе и појединца? Прочи тај те и анализирај те особине политичког говора. У каквом су односу медији (новине) и власт?

Трећа група – умјетнички поступак: наратор - дјело

Објасни те умјетничку улогу сна. Објасни те појам и функцију оквирне приче. Уочи те и опиши те разлике између писца и наратора. Опиши те постојеће и објасни те умјетничку улогу наратора. Коментирај те.

ришиће изјаву: „Иако сам ђлеменићи Србин, нисам навикао баш на то-
лико вићештво.“ Зашто је баш овакав умјетнички лик поодан за
приповиједање – за улогу нараћора?

Четврта група - умјетнички поступак: дјело - читалац

Уочиће и окаракћеришиће композиционе цјелине: увод, зајлећ,
кулминација, раслећ. Оишиће мјесто и врејеме радње и оћкрије
значење оваквих одредница. Пажљиво прочићајће и уочиће каракће-
ристике и функцију ђезажа. Оишиће осјећања која је приповијећка
изазива. Изразиће своје схваћање ћираније и односа према ћиранији
познаћим пословицама.

Пета група - језичко-стилске особине

На примјерима објасниће функцију дијалоћа, полилоћа, хићерболе,
ироније, троћеске и објасниће појам алећорично-саћиричне припови-
јећке. Наведиће имена представника „јуначкоћ рода“, какво значење
оћкриваће?

2.3. ТОК ЧАСА

У **уводном дијелу часа** унапријед задужене групе добровољаца -
истћоричари, бунћовници, чићачи и ћеоретћичари представљају припре-
мљене податке о којима се разговара засвисно од исказаног интереса
ученика.

Очекујемо да су ученици пажљиво читали текст и да су разумјели
здатке, уколико је потребно помажемо додатним подстицајним пита-
њима. У **главном дијелу часа** групе излажу своја запажања уз стално
инсистирање на илустрацијама у облику цитата.

Прва група

Које ријечи прво изћовара механција? Како је нараћор представио себе
на поћешку приповијећке? Ко представља власћ у обје земље? Како ћума-
чиће решћекћ у механцијином поћледу?

„Ми смо мирни и ваљани људи.“ описује механција становнике да-
леке земље, баш као и наратор себе на почетку приповијетке чиме се
успоставља паралела између ове двије земље и указује на њихову срод-
ност.

Какво значење имају жиї, бич и јахање у свакодневном живоју и исто-рији? Зашио и како се у сну прихватају жиїосање, бичевање и јахање? Процијенише са моралној сјановишија јахача и јаханот, оној који жиїоше и који жели биши жиїосан. Које особине Домановић изврїава рулу?

Највећа понижења којима су људи излагани током историје овдје су схваћена као посебне почасте које се чине у част отаџбини. Тиме се јасно указује на поремећен систем вриједности који влада, нехуманост пандура, поданички дух, ропску психологију и полтронство грађанске класе. Умјесто комуникације и сарадње са окружењем инсистира се на изолацији; понизност, кукавичлук и улизивање потребни су за успјех.

Које су врлине бираних приредстваника? Чиме је свој избор обезбидијео Клеарг? Пажљиво причишијаше Клеардове полишиичке јоворе и уиоредише их са савременим полишиичким јоворима.

Вриједносни критеријум за избор кандидата је када и колико су јахани и бичевани. Најбољи је онај који је највише удараца претрипио и кога су најчешће јахали! Политички говор се састоји од фраза које се до данас понављају: *...ваше наде...народне жеље... важни дани, поверење, пришии муке и болове, јунашиво, кукавице, јуначки прици, див-вишиезови, пошомци врлих приредака, сваки прави родољуб, да се племе не обрука...*

Друга група

Према потреби на часу понављамо истраживачке задатке или постављамо додатна питања:

Издвојше масовне сцене и анализирајше узроке и карактеристичке понашања масе. Како маса себе доживљава?

Маса се појављује као јединствено тијело које живи у свом свијету изоловано, занесено, немоћно да другачије размишља, неспремно да прихвати друго виђење.

Ко се издваја из масе и приредствла грушације мишљење? Које су његове особине и шансе за успјех? Какав је однос нарашора прирема немоћном пласу разума?

Јави се за реч један блед, изнемоћао сшарац, смежурана лица и беле косе и браде као снеї. Ноїе му клецаху од сшаросши, леђа повијена, а руке дрши. Глас му је шрейерео, а у очима се свеише сузе. Глас разума, симболично представљен у лику старца сиједе косе и браде, одликује искуство и мудрост али и изнемоглост и немоћ, када се усудио да догађај назове правим именом - срамота и жиг ропски - маса показује своје право лице. Старац је избачен, глас разума је ућутао, а маса потврђује своју искрив-

љену визију јунаштва које се огледа у прихватању понижења као почасти. Писац свој став исказује дискретном али јасном иронијом: *Разгражена маса младих, јуначких трађана јурну на изнемојла сџарца, ше ја у јаросџи џочеше ударати и вући.*

Свој однос према догађајима писац исказује и када „случајно“ погријеши. Потресен чињеницом да се и будуће генерације васпитавају за подаништво преузма улогу наратора, затим се брзо исправи: *Неке мајке џонеле и малу децу у наручју да и њих жиџошу ројским, односно џочасним жиџом, како би доцније имали преча прера на боља месџа у државној служби.* (подвукла З.П.). Сусрет писца и наратора, њихових супротстављених ставова има изузетну умјетничку вриједност у истицању праве истине.

Медији су у служби власти, као и увијек, истим стилем, истим фразама: *...Време је да једном пресџану дани празне хвале и размешања... време је да се једном на делу џокажемо и да сџварно џокажемо ко вреди... међу нама неће биџи срамних кукавица... виџешка крв наших сџарих... мирно и с џоносом џоднесе муке и бол... бол светџи... жрџива коју оџаџбина и оџиџе добро од нас захџевају.*

Трећа група

Прочитајџе џочетџак и крај прџиовијетџке. Објасниџе џојам и функцију оквирне приче. Које су карактеристџике сна у свакодневном живоџу? Посџоје ли оџраничења у сну? Која оџраничења се џосџављају пред умјетничко дјело? Која оџраничења су пред Домановићем у времену које оџисује? Објасни функцију сна у сџрукџури ове прџиовијетџке.

Приповијетка почиње констатацијом: *Снио сам сџрашан сан и завршава: ...а и би ми џомало криво шџо се џео сан није завршио, зато композицију ове приповијетке одређујемо као прстенасту. Прича о сну има улогу оквирне приче. Прстен или оквир сна у који је смјештена радња приповијетке вишеструко је функционалан. По својој природи сан је неограничен, нема никаквих законитости и прописа. Увођењем мотива сна писац је себи обезбџиједио потпуну слободу. За оно што се дешава у сну нико не може одговарати, ни онај ко је сањао, ни ко је записао сан. Форма сна је погодна за најсмјелије слике које симболично али јасно указују на тачно одређене појаве у стварности. Овако грађене алегорије остављају могућност тумачења и повезивања са стварним животом без спуштавања и без страха од погрешног разумијевања и од прогона оних који су приказани у алегоричним сликама.*

Прочишћајте пажљиво уводни дио и описишите како наратор себе представља. Какав су група дјеца "миле нам мајке Србије"? Набројите догађаје који доказују ваљаност „добре деце“. На које друштвене односе указују иронично даше слике и коментари?

Наратор наглашава да су сва добра деца миле нам мајке Србије иста, да су изузеци ријетки а да се племенитост и витештво огледају у поштовању и дугмета полицијске униформе, све грађанске дужности садржане су у доброј вечери, пијучкању вина и чачкању зуба док су културне потребе и жеље задовољене читањем пред спавање да би што прије задријемао и заспао. Иронична слика јасно приказује страшну стварност полицијске државе. Умјетничка улога наратора је да поетским средствима (алегорија, симболи, иронија, хипербола, метафора) представи стварност у којој писац живи и изнесе осуду негативних друштвених појава које човјека понижавају и одузимају му право на индивидуалност, понос и слободу.

Четврта група

Поред дисципине коју обезбјеђује сан, писац представља временску и просторну дисципину између приказаних догађаја и стварности. На који начин то чини и шта таквим дисципинуирањем постиже? Пажљиво прочишћајте и уочишите карактеристике и функцију пејзажа.

Писац, посредством наратора поставља временску и просторну дистанцу. Ишао сам иако врло многу година, и отишао некуд иако далеко, далеко од свој завичаја, у неки непознати крај, у неку чудну земљу, за коју, ваљда, нико живи и не зна, и која се сигурно само у сну може сањати. (подвукла З.П.)

Мјесто и вријеме имају бајковиту неодређеност, непознато мјесто и вријеме које даље упућује на универзалност - свако мјесто и вријеме, баш ово мјесто и вријеме. Томе нас приближавају и симболичне констатације везане за каљави пут и ноћ која траје читав вијек.

Пејзаж на почетку сна има изузетно важну функцију у значењу приповијешке. Још једном пажљиво прочишћајте опис и уочишите поједине пејзажне слике, објаснишите њихово значење и значење пејзажа у цјелини представљене слике свијета: „Одједном се обретох као на неком уском, брдовитом и каљавом путу. Хладна мрачна ноћ. Вешар јауче кроз отолело трање и чисто сече где дохвати по толој кожи. Небо мрачно, стравно и немо, а ситан снег завејава у очи и бије у лице. Није живе душе. Журим напред и клизам се по каљавом путу, што лево, што десно. Посршао сам и најзад

залушао. Лушао сам шако, бої свети зна куда, а ноћ није била крашка, обична ноћ, већ као некаква дуљачка ноћ, као чишав век, а ја нейрестшано идем, а не знам куда.“

Пејзаж у приповиједи састоји се из више појединости које имају симболична значења: пут који би требао предствљати излаз и будућност клизав је - несигуран, узак - нелагодан, брдовит - са препрекама, каљав - нечист и води у непознато, далеко и непоуздано. Визуелни елементи исцрпљени су сликом мрачне ноћи и мрачног неба. Тактилни елементи пејзажа одликују се хладноћом и болом: хладна ноћ, вјетар сијече по голој кожи, снијег завијава у очи и бије у лице, падање у кал. Контрастни акустични елементи су подлога приказане атмосфере: јаук вјетра као стварност и нијемо небо, мрачно и страшно које не даје наду ни утјеху.

Сви елементи приказаног пејзажа имају метафоричко значење, израз су душевног стања, осјећања и расположења у функцији дочаравања атмосфере. Управо овај пејзаж сваком појединачном сликом и цјелином симболично представља стање у којем се човјек нашао и односе у тадашњој Србији, што се више удаљава од реалне слике све је ближе приказивању стварног стања.

Оишише осјећања која је приповијетка изазвала.

Почетна одредница сна – страшан сан - изазива радозналост и голица машту. Констатације које слиједи појачавају тајанственост и даље подстичу наведена осјећања. Радозналост се усмјерава на тумачење стварног значења приказаних појединости и поступака. Пејзаж појачава осјећање нелагоде, хладноће и несигурности. Описани догађаји изазивају невјерицу и ужас који се појачава појединостима какве су однос према старцу и жигосање дјецe. Запрепаштење, ужас и негодовање доживљавају врхунац у сусрету са сликом *нарочитиої чиновника у белом свечаном оделу који масу опомиње: Полако, забоїа, доћи ће свако на ред, нисше ваљда стока да се шако ошимаше!* (подвукла З.П.)

Пренесена значења откривају се и потврђују и у посљедњем дијелу када сам наратор прави паралелу: *И наши су сшари јунаци* (Такви?), *и они су умирали на кољу за слободу* (Као што сад пристају на понижење?), *и ми имамо јуначку прошлост* (Јахање и бич?) *и Косово* (Донијело је жигосање?)... *ударајше десет жиюва, а не само два!* (Претјеривање и неразумијевање суштине?) и потпуне безнадежности, постоји задовољство послије таквог сна и спознаје стварности, нема стида, нема осуде. Такав слијед и расплет догађаја, суочавање са толико понижења, покор-

ности, лицемјерја и нечовјечности изазива изненађење и чуђење а затим стид и осуду код читаоца.

Пета група

На примјерима објасниће функцију: дијалога, њолилога, хиперболе, ироније, трошеске и њојам алејорично-сајширичне ѡријовијетке. Наведиће имена ѡредсјавника „јуначкој рога“, какво значење откриваће? Прочи-тајће и окарктјеришиће дијалог са механцијом. Уочиће особине и функцију њолилога.

Механција се поистовјетјује са масом - ми, он описано понашање процјењује као ваљано, јуначко, куражно и жели што више да прича чиме још више истиче понижавајућу функцију чињених и масовно прихваћених поступака.

Примјери ироније који наглашавају особине наратора и његовог народа: *...миран и ваљан траћанин... баш ми је крв у жилама ѡлеменића... фино срце и ѡлеменићу крв наших сјарих... млади јуначки навалише на изнемојлој сјарца... или алузије: ...красан човек који се баш нишића не рзаликује од остјалих траћана... нише ваљда сјока... иако сам ѡлеменићи Србин нисам баш навикао на ѡолико вишештво... и гротеске у сликама клањања полицијском дугмету, бичевања, жигосања и јахања човјека.*

Масовне сцене када обезличени појединци славе понижење (Клард) и прогоне глас разума (старац) посебну снагу добијају у полилогу који одликује занос и хистерија масе чија се агресивност градацијски појачава: *јовори – цичи – виче – грекнуше - заори се - осу се...*

Имена представника приказане државе су измишљена, као и мјесто и вријеме догађања, чиме се инсистира на њиховим особинама и још једном истиче пренесено значење чији се смисао открива у стварности.

Приказане слике на тренутак могу изазвати смијех, али инсистирање на њима и повремено наглашавање ироније наводи на размишљање које брише осмијех. Када схватимо да имају пренесена значења која упућују на истинске недопустиве појаве у стварном свијету умјесто смијеха долази горчина и стид због човјека који губи своје људско достојанство. Алејорија има улогу умјетничког алибија, али и моћ да нарочито нагласи погубност приказаних појава. Подаништво и понизност од свих ријечи увјерљивије описује слика човјека који јаше и бичује другог човјека који се тим поноси. Морално самоуништење и пристајање на туђа, нељудска правила застрашујуће увјерљиво приказује слика народа који се гура да што прије добије ропски жиг...

Сатирична оштрица уперена је на власт и владара али много више замјера човјеку који на тај начин прихвата понижења умјесто стварног људског и херојског бунта.

У завршном дијелу часа цитирамо шта је Домановић рекао када су га питали о чему ће писати сада, када нема Обреновића:

О публико српска, добричино моја, како си тдно прости и наивна. Прошао је 29. мај, али смо остали ми. Ми исти онакви какви смо и пре били. (истакла З.П.)

Подстичемо ученике да коментаришу у односу на тадашње друштвене односе, на садашње друштвене односе, на људску природу, на карактер сатиричног дјела и да откривају универзалност Домановићевог дјела.

Завршни разговор о природи и актуелности Домановићевих дјела можемо водити о Домановићевим ријечима упућеним пријатељу који се наљутио:

Не буди луг! То све она лудија, онај девети Радоје Домановић, код мене тих... Радоја Домановића биће најмање девети. И не знаш, који је тори кад стану да се носе: Није тако но овако! Да 'вајаш свети. Најтори девети, он ми дојади. Знаш шта му је посао? Да очува ово мало имена. (истакла З.П.)

На самом крају ученици испуњавају припремљене листиће са оцјеном рада појединаца и група које анализирамо на следећем часу.

2.4. Продужене активности

1. Мотивишемо ученике за читање Домановићевих приповиједака које нису у обавезном школском програму читањем одломака или их подстичемо да размишљају о симболици, метафорици и сатиричности тема које се налазе у насловима Домановићевих приповиједака: *Краљевић Марко то групи туш међу Србима*, *Размишљање једној обичној српској вола*, *Страдија*, *Мриво море*.

За **домаћу задаћу** написати есеј на неку од предложених тема:

- *Краљевић Марко то групи туш међу Србима*
- *Размишљање једној обичној српској вола/ијетла/цврка/мрава*
- *Актуелности и савремености свијета приказаној у Домановићевим сатирама*
- *Комично и траично у Домановићевим причама*
- *У сновима сам само слободан*

- *Да сам ја неко*
- *„Вук на овцу своје право има као ширјанин на слаба човјека, ал ширјанствоу нојом сташи за врати - људска је дужности најсветија”*

Задаћа има функцију да подстакне маштовитост и креативност и вјежбања писменог изражавања (рукопис, правопис, богаћење рјечника, изградње јасне и лијепе реченице, прецизног и тачног исказивања мисли, ставова и разумијевања дјела, повезивање стечених знања са животним ситуацијама...). Ученичке радове можемо читати и анализирати на часу као увод и мотивацију за разговор о другим приповијеткама, на часовима систематизације или на часу припреме за писмени задатак када домаће радове користимо као примјере како не/треба писати.

2. У настави се показала врло корисном **пракса прављења рјечника књижевних термина**. Ученици су у почетку одбијали још једну обавезу али пошто су се увјерили да је врло практично и корисно имати такав *приручник*, већина је током школске године набавила свеску у којој су биљежили нове термине, али и оне који нису били потпуно јасни. Поводом прочитаних дјела Радоја Домановића предлажемо ученицима да уз објашњења наведу и одговарајуће примјере који ће допринијети потпунијем разумијевању појмова: *иронија, хумор, сашира, пародија, троше-ска, алејорија*.

3. ОБРАДА ПРИПОВИЈЕТКЕ СИМЕ МАТАВУЉА: ПОВАРЕТА

Тип часа: обрада приповијетке путем играња улога;

Облици рада: рад у паровима, индивидуални, групни и фронтални рад, играње улога;

Наставне методе: текст-метода, дијалогска метода, монологска метода, метода играња улога;

Циљеви часа:

Образовни циљеви: Оспособљавање ученика да практично примијене знања из теорије и историје књижевности. Препознавање и интерпретација умјетничких особина приповијетке. Уочавање особина стваралачких поступака у приказивању ликова и развоју радње; функција описа, карактеристике дијалога, значење реченог и нереченог. Уочавање и исказивање идеја, мисли и порука приповијетке. Усмјеравање ученика да осјете сугестивност пјесничког језика и вриједност стила. Развијање културе читања и љубави према читању.

Васпитни циљеви: Суочавање са чињеницама неизвјесности људског живота и неминовности разочарења. Развијање потребе суочавања са животним недаћама и начинима њиховог превазилажења. Подстицање ученика да уочавају, сагледавају и процјењују смисао и значења одређених ситуација и понашања појединих ликова. Подстицање способности уочавања суштинских и скривених значења речених и неречених ријечи. Разумијевање утицаја увјерења појединца и заједнице на поступке човјека.

Практични циљеви: Стицање искуства у групном раду. Вјежбање јавног наступа. Вјежбање самосталног аргументованог излагања. Развијање способности уочавања доминантних вриједности приповијетке. Оспособљавање ученика да ваљано анализирају и синтетизују, да уопштавањем дођу до истина о животу и универзалних значења књижевног текста. Развијање вјештине уочавања детаља и навике изношења утисака и ставова заснованих и поткријепљених чињеницама из књижевног текста. Развијање способности активног слушања излагања других мишљења и критичког односа према њима.

На неком од претходних часова ученике мотивишемо за читање приповијетке разговором о познатом, о прочитаним приповијеткама и писцу са којим су се већ сусретали (ученици су у основној школи обавезно читали приповијетку *Пилијенга*). На овај начин улазимо у свијет дјела Симе Матавуља, сазнајемо какав је однос ученика према писцу и дјелима и према томе дајемо задатак за припрему за наредни час обраде нове приповијетке.

3.1. ТОК ЧАСА

У **уводном** дијелу часа разговарамо о доживљају и разумијевању приповијетке: *Да ли вам се приповијетка допала? Опишите своје утиске док сте читали приповијетку. Да ли сте разумјели појединих ликова? Искажите своја размишљања о мајчином постојуку. Искажите своја размишљања о Јурајевом понашању.*

Пракса показује да се приповијетка ученицима допада, али да теже разумијевају појединости због дијалекатских карактеристика говора и непотпуних реченица у дијалозима. Очекујемо да ученици највише размишљају и коментаришу тајну љубав и поступке мајке и сина у завршном дијелу приповијетке. Подстичемо их да искажу на који начин су разумјели зашто мајка и син тако поступају.

3.2. ИСТРАЖИВАЧКИ ЗАДАЦИ

Први пар

Припремиће се за истрање улога и увјерљиво чишање првог разговора између мајке и сина.

Послије чишања оишишиће у првом лицу своје разумијевање саговорника.

Јурај: Ма је рекла.....Ја сам знао да осјећа..... да мисли.....слушао сам...

Мајка: Јурећа не говори, али ја знам..... Видим да.... Јурећа каже а....

Прва група

Ви сте тим социолога. Припремиће социолошку анализу дијалога.

Друга група

Ви сте тим психолога. Припремиће психолошку анализу дијалога.

Други пар

Припремиће се за истрање улога и увјерљиво чишање другог разговора између мајке и сина

Послије чишања оишишиће у првом лицу схваћање лика кога сте илумили:

Мајка: Рекла сам... јер... Мислила сам.... Знам да.... Осјећала сам...

Јуре: Мислио сам.... Знао сам..... Рекао сам... Осјећао сам.....

Трећа група

Ви сте тим социолога. Припремиће социолошку анализу дијалога.

Четврта група

Ви сте тим психолога. Припремиће психолошку анализу дијалога.

У **главном** дијелу часа парови и групе презентују свој рад. Наставник подстиче остале ученике да на крају сваке презентације постављају питања ликовима мајке и сина и члановима стручних тимова који одговарају припремљеним аргументима из самог текста.

Очекујемо да ће ученици уз потребне консултације са наставником добро урадити своје задатке тако да ће се читање дијалога - директан говор и казивање у првом и трећем лицу - оцјена и разумијевање саговорника допуњавати казивањем у трећем лицу објективних тимова стручњака. Уколико ученици нису навикли на овакав начин рада поред

консултација са наставником у току рада потребно је обезбиједити додатна подстицајна питања која би ученике усмјеравала на свестрано сагледавање задате теме. Очекујемо да ће ученици запазити и истаћи карактеристике, значење и функцију описа природе (стакласто, мирно море, сунце које пече већ у априлу, планине, острво), описа екстеријера (острво, звоник, улица, куће, пустош) и ентеријера (полице, суће, ковчег, сто, Исукрст, како су љреци остћавили), описа физичког изгледа појединца (збојит, препун снаге) и генетских карактеристика (ћутљиви, неповјерљиви, модре, ситне бистре очи које нарашћиаји један групом љрегају обле главе, округласти образи, јако вјерско осјећање, нејака моћ мишљења, радост живовања), карактеристике дијалога (скучен број ријечи, кратке непотпуне реченице наглашене употребом упитника и узвичника, емотиван говор, узречица „А“) и да ће у тексту пронаћи и презентовати друштвене и психолошке узроке поступака мајке и сина.

У завршном дијелу часа повод за синтетичко размишљање и разговор је читање дијела Андрићевог есеја о Матавуљу као мајстору љриљовједачу: „Оно што увек изненађује код Матавуљеве љриљовейке, што је она лакоћа са којом он љрисћуја ликовима и радњама, љприродност којом их слика и води, и једностћавност са којом их, завршавајући љричу, уклања исљред наших очију, да би, многи од њих, остћали заувек у нашем сећању. (А није шек љошћредно казати да је та лакоћа, наравно, само љривидна, искуљљена даром и најором љисца.)“¹

Подстичемо ученике да искажу своја размишљања о Андрићевом значају, вриједностима његових дјела и поузданости судова. Затим тражимо да уочавају и исказују своја запажања о умјетничким поступцима Симе Матавуља:

Издвојите дијелове шекста у којима се уочава „лакоћа у љрисћују ликовима и доћађајима“. Покушајте својим ријечима изразити сложена љсихичка сћања исказана у љриљовијеци. Уљоредити увјерљивост различитих начина исказивања.

Очекујемо да ће ученици као илустрације користити рад на часу да би доказали како сложена психичка стања тешко описујемо за разлику од Матавуља који то постиже са привидном лакоћом комбинујући описе природе, ентеријера и екстеријера са описима поступака, физичког изгледа ликова и карактеристичним дијалозима. Нарочито очекујемо

¹ Иво Андрић, *Уметник и његово дело*, Сабрана дела, књига 13, Удружени издавачи, Београд, 1981, 141.

доста коментара везаних за природу мајчиног сна и узроке синовљеве одлуке. Очекујемо образложења која ће узрок пронаћи у мајчиној љубави према сину и свјесној жељи да му помогне, у психичком оптерећењу које заиста условљава сан, у вјеровањима карактеристичним за средину (*сан пред јутро је од бога*), у религиозним осјећањима која су током приповијетке мотивисана и образложена или у генетским особинама.

За домаћи рад ученици добијају задатак да напишу приказ двије приповијетке Симе Матавуља које би одабрали за властиту антологију реалистичких приповједака. На следећем часу ученици приказе читају, коментаришу и допуњавају - тако размјењују мишљења, вјежбају писмено и усмено излагање, изграђују властите ставове те проширују и систематизују знања о дјелима Симе Матавуља, о реализму и о књижевној умјетности.